

پیشنهاد ایجاد رشته کارشناسی ارشد مناطق آزاد

با توجه به ساختار شکلی و ماهوی انقلاب‌های بزرگ جهان، در انقلاب اسلامی یکی از مهمترین اهداف انقلابیون دهه چهل و پنجاه شمسی، که طی سالهای پیروزی و استقرار نظام جمهوری اسلامی، با ادبیات و رویکردهای متفاوتی پیگیری شد، مباحث مترب بر صدور انقلاب اسلامی و الگوسازی نظام جمهوری اسلامی در سایر نقاط جهان بوده است. در این مسیر اقدامات بسیاری در قالب همایش، طرح پژوهشی، مقاله و یادداشت انجام شده است. اما آنچه مغفول باقی مانده، تنظیم و ترسیم نظام فکری و تئوریک اقتصاد اسلامی در مواجه با اقتصاد جهانی در دوره جهانی شدن است، نظام متغیر و سیالی که طی 26 سال گذشته در جهت بهره‌گیری از منافع و فرصت‌های آن، الگوی مناطق آزاد در برخی نقاط ایران از سوی دولت‌های جمهوری اسلامی به اجرا درآمد. مدلی که طی این سال‌ها با مخالفت‌ها، ضدیت‌ها، تفسیر به رأی‌های متفاوت با هدف حذف و غیراسلامی قلمداد کردن، مناطق آزاد در اقتصاد ایران، چالش‌های فراوانی در مسیر دست‌یابی به اهداف ایجاد این مناطق در سپهر اقتصادی کشورمان پدید آورد.

کنش‌هایی که موجب شد طرفداران عملکرد مناطق آزاد (به ویژه مدیران دست اندکار) در موضع واکنشی و دفاعی قرار گیرند، و این در حالی است که ظرف قریب به سه دهه از عمر الگوهای مدیریتی و اقتصادی - سیاسی مناطق آزاد؛ ادبیات علمی، رسانه‌ای و مدیریتی شکل گرفته در این دوران در قالب یک نظام اندیشه‌ای به صورت نظام مند و چارچوب بندی شده، و یا یک نظریه و مدل برای اکنون و آینده پیش روی مناطق آزاد، تئوریزه نشده است.

طرفه اینکه الگوهای ایجادی مناطق آزاد ایران در مقایسه با مناطق آزاد سایر نقاط جهان از تفاوت‌های راهبردی و اساسی متعددی رنج می‌برد!! و این در حالی است که نیروهای مخالف از مبانی تئوریک قدرتمند و اقبال بیشتری برخوردارند. از سوی دیگر به زعم نگارنده اگر ایرانیان ظرف یک قرن اخیر با آداب و فرهنگ استفاده از مظاهر تکنولوژیکی همچون کت و شلوار، تلفن همراه، دانشگاه و ... آشنا شده‌اند - بررسی عملکردی مقال دیگری می‌طلبند. اما هنوز با فرهنگ مناطق آزاد و نقش اثربخشی که این بخش از ابعاد و شاخص‌های جهانی شدن می‌تواند در توسعه ایران و الگوسازی تمدن ایرانی - اسلامی ایفا نمایند، آشنا نشده و به شناخت صحیح و دقیقی نائل نیامده‌اند.

علاوه بر چالش‌ها و فرصت‌های صدرالاشاره، در طول حدود 3 دهه فعالیت مناطق آزاد در نقاط شمالی و جنوبی کشور، این مناطق علاوه بر توجه به مقولات ایجادی خود که همان جذب سرمایه‌گذار در زمینه‌های اقتصادی، تجاری، صنعتی و گردشگری است، در حوزه‌های علمی - دانشگاهی نیز با هدف ارتباط و انتقال علم به سرزمین اصلی و ارتباط با موسسات علمی - دانشگاهی خارجی، عملکرد قابل توجهی در این زمینه انجام داده‌اند. گواه این مدعای حضور حداقل 2 واحد دانشگاهی با صدها دانشجو در قالب یک واحد دانشگاهی داخلی یا به صورت پرديس بين المللی است که مشغول به فعالیت علمی، آموزشی و پژوهشی هستند.

با این مقدمه طولانی دلایل توجیهی لزوم تأسیس "رشته دانشگاهی کارشناسی ارشد مناطق آزاد" به این شرح تبیین می‌شود:

- 1- از زمان تأسیس نسل اول مناطق آزاد در سال 72 شمسی این مناطق به عضوی فعال در بخش‌های اقتصادی، صنعتی، تجاری، ترانزیتی و گردشگری ایران تبدیل شده‌اند. بنابراین به منظور علمی کردن برنامه‌ها، اهداف و کارکرد این مناطق به همراه لزوم به روز رسانی مبانی ذهنی و شناختی مناطق آزاد، مبتنی بر تحقیقات و نگاه دانشگاهی به زمینه‌های مختلف فعالیت این مناطق در حوزه‌های کاری متنوع خود، لزوم ایجاد مقطع کارشناسی ارشد مناطق آزاد احساس می‌شود. به این معنی که بعد از گذشت نزدیک به سه دهه از عمر مناطق آزاد فقر مبانی تئوریک، شناخت صحیح و دقیق از کارکرد و کارویژه‌های مناطق آزاد در نظام فکری، مدیریتی و برنامه‌ریزی کشور مشهود است، چراکه با مذاقه در مخالفت‌های موجود علیه مناطق آزاد، این عدم آشنایی قابل رویت می‌باشد، طنز تلغی

داستان جایی است موافقین نیز از شناخت حداقلی نسبت به مناطق آزاد بهره می برد، موضوعی که می توان در ماده اول مناطق آزاد که براساس آن نقش عمرانی برای مناطق آزاد تعریف شده، مشاهده کرد.

۲- در طول ۳ دهه اخیر مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران موضوع ده ها پایان نامه دانشجویی و تحقیق علمی بوده اند. موضوعات متنوع مورد تحقیق واقع شده در مناطق آزاد موید اهمیت علمی این حوزه مطالعاتی از فعالیت اقتصادی، تجاری، گردشگری، ترانزیتی و صنعتی کشور است که براساس الگوهای بین المللی ایجاد شده اند. در نتیجه لزوم توری سازی نظام فکری و اندیشه ای مناطق آزاد ایران زمانی اهمیت بیشتری پیدا می کند که توجه داشته باشیم فرایندها، انتظارات و کارکردهای مناطق آزاد ایران در نوع خود در سطح جهان بی سابقه است.

۳- یکی از اهداف تشکیل مناطق آزاد کشور اتصال اقتصاد ملی به اقتصاد جهانی اعلام شده، به عبارتی این مناطق نقطه پایلوت ورود ایران به WTO نیز قلمداد شده اند. بنابراین برای علمی نمودن این فرآیند که دارای ابعاد مختلف ارتباط محلی، استانی، ملی، منطقه ای و بین المللی است تأسیس رشته مناطق آزاد در مقطع کارشناسی ارشد مورد نیاز است.

۴- به تجربه سه دهه فعالیت که با خود گونه های فکری متفاوت مواجه ای با مناطق آزاد از سوی دولتمردان را بروز داده، مناطق آزاد بیشترین منفعت و فرون ترین ضرر ممکن را از تغییرات مدیریتی در سطح کلان و محلی متحمل شده اند. گرچه این مناطق دارای طرح های جامع و راهبردی است و لیکن همراه با تغییرات مدیریتی، تحقیقات پژوهشی صورت گرفته به بایگانی سپرده یا دستخوش تغییرات ناشی از عملکردن مدیریتی جدید می شود.

این تغییرات مکرر به کچ تابی های موجود در مدل ذهنی مناطق آزاد ایران طی سه دهه گذشته دامن زده، موضوعی که انعکاسی از مدل موجود اقتصادی و مدیریتی داخلی است. یعنی زمانی که در عرصه های مختلف اقتصاد سیاسی، ایران سال ها از نابسامانی تفکری و ایده ای در قبال شاخت دقیق و کارشناسانه از مشکلات، فرصت ها و چالش های موجود رنج می برد و در عین حال هنوز امکان ارائه پاسخ صحیح به سؤال هایی همچون چه می خواهد، آنچه می خواهد را از چه راهی، به چه وسیله ای و در کدام چارپوب ذهنی جستجو نماید، موجود نیست!! طبیعی است که مناطق آزاد نیز با همان مشکلاتی دست به گریبان می شوند که در سرزمین اصلی وجود دارد.

بنابراین به منظور جلوگیری از هدر رفت زمان مفید به منظور اجرای امور و مدیریت چالش های ناشی از تغییرات مدیریتی، در این مناطق، می توان عرصه و حوزه کارکردن مدیریتی، اجرایی، تصمیم گیری در بخش های مختلف مناطق آزاد را در چارچوب تحقیقات رشته ای دانشگاهی قالب بندی نمود.

۵- مناطق آزاد تنها نهادهای محلی در ساختار اداری مرکز ایران است که در یک محدوده جغرافیایی مشخص و محدود از بودجه عمومی کشور بهره نبرده و از محل منابع درآمدی خویش، برنامه ها و پروژه های خود را عملیاتی می کنند. سازمان منطقه آزاد در هر استان و ناحیه ای از کشور تنها نهادی است که درآمدهای خود را به خزانه کل واریز نمی کند و در محدوده جغرافیایی خویش، برنامه ریزی کرده و در پروژه های مورد تصویب هیأت مدیره خود هزینه می کند. وجود همین یک استثناء در نظام برنامه نویسی و بودجه ای ایران لزوم علمی نمودن آن در قالب یک رشته دانشگاهی در مقطع کارشناسی ارشد را الزامی می کند.

در واقع در حالیکه نظام حاکمیتی مدیریت در کشورمان یک نظام مرکزی است که طرح ها و برنامه ها در تهران به عنوان پایتخت کشور تعیین شده و بر اجرای آن نیز نظارت می شود، در مناطق آزاد، برخلاف این شیوه رفتار می شود، آیا نمی شود از این الگوی موفق در سطح ملی استفاده کرد؟ زمانی می شود که ابتدا به ساکن آن را در قالب یک رشته دانشگاهی تئوریزه نمود.

۶- مناطق آزاد ایران دارای ارتباطات و تعاملات متنوعی با فعالین بخش دولتی، خصوصی داخلی و خارجی می باشند که مهمترین آنها از قرار ذیل است.

حوزه های مختلف صنعت گردشگری مشتمل بر اکوتوریسم، توریسم ورزشی، توریسم دریایی، توریسم آموزشی، توریسم درمانی، توریسم تجاری و صنعت هتل داری. از سوی دیگر در حوزه گستره صنعتی و خدماتی، ترانزیت کالا، ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی- معنوی،

بورس و بیمه، فناوری اطلاعات و فعالیت شرکت های نوآور، فناور و دانش بینیان، همکاری های علمی، دانشگاهی، حوزه گستردۀ فرهنگ و محصولات فرهنگی (سینما، موسیقی، نمایش و ...)، فعالیت های نمایشگاهی، همایش ها و جشنواره های مختلف، قوانین و مقررات، بوروکراسی اداری، گستره کاری بنادر و دریا نوردي، گمرکات و حتی مباحث امنیتی - اطلاعاتی.

سؤال این است که آیا نباید این حوزه های ارتباطی و درگیر با مناطق آزاد را در مختصات رشته ای دانشگاهی تنظیم کرد؟

7- در اکثر نقاط جهان مناطق آزاد در محدوده ای مشخص، محصور، نزدیک دریا (یا با امکانات ترانزیتی و لجستیکی مناسب) با حداقل تراکم جمعیتی ایجاد می شوند و مهمتر اینکه پیش از اعلام و فراخوان به منظور جذب سرمایه گذار، دولت ها در این محدوده جغرافیایی مشخص، زیر ساخت های ضروری چون راههای موصلاتی، آب، برق، گاز، وسائل ارتباطی (تلفن، اینترنت، موبایل و ...) و سایر وسائل اولیه رفاهی را جهت جذب و فعالیت سرمایه گذاران داخلی و خارجی ایجاد می نمایند.

این در حالی است که برخی مناطق آزاد ایران در کانون های جمعیتی پر تراکم چون انزلي و ارونده (شهرهای خرمشهر و آبدان)، با کمترین امکانات موصلاتی (چابهار) و بدون ایجاد زیر ساختهای ضروری (همه مناطق بجز کیش) ایجاد شده اند و این در حالی است که وجه مشترک همه این مناطق قرار گرفتن آنها در نقاطی از سرزمین عزیز ماست که از بیشترین میزان بیکاری نسل جوان و تحصیل کرده برخوردار است و در عین حال دارای اشتراکات قومی، فرهنگی و مذهبی با اقوام ساکن در کشورهای همسایه ایران می باشد، فرصتی !!! که به چالش در زمینه وجود برخی نیروهای گریز از مرکز در این مناطق منجر شده است.

بنابراین ایجاد مناطق در ذهن ساکنین این محدوده ها و حتی شهرهای اطراف، رویاهای امیدهای فراوانی را ترسیم نموده موضوعی که هنوز این مناطق بدلایل متعدد موفق به تحقق آن آرزوها نشده اند. شاید بتوان مهمترین دلایل این عدم موفقیت در افکار عمومی را در نبود زیر ساخت های ضروری در این مناطق، عدم شناخت افکار عمومی و مسئولین دولتی (خواست ها، آرزوها، فرهنگ و ...)، منازعات سیاسی نمایندگان مجلس با دولتمردان و تفسیر به رأی نهادهای همکار دولت در هر منطقه و در نهایت عدم تطبیق نحوه اجرای قوانین هر منطقه در منطقه دیگر عنوان نمود.

با این توضیح، لزوم شکل بندی، تمرکز، هدفمند نمودن مبتنی بر انگاره های علمی - دانشگاهی جهت تحلیل علمی جامع و مانع هر منطقه آزاد ایران با توجه به مباحث پیش گفته در قالب یک رشته دانشگاهی در مقطع کارشناسی ارشد به شدت احساس می شود تا از مجموع تجربیات پیشین و فرصت های پیش روی برای دست یابی به اهداف ایجابی این مناطق بهره برداری علمی - دانشگاهی نمود.

8- بی شک ایجاد چنین رشته دانشگاهی باعث گسترش مبادلات علمی - دانشگاهی میان موسسات علمی دانشگاهی ایران و موسسات مشابه در سطح جهان می شود و این درحالی است که هنوز مناطق آزاد ایران از الگوهای موفق جهانی فاصله دارد. بنابراین به منظور بهره بردن از تجربیات موفق جهانی باید این تجربیات را از طرق علمی و همکاری دانشگاهی تحصیل نمود.

9- ایجاد رشته دانشگاهی مناطق آزاد در مقطع کارشناسی ارشد، علاوه بر تئوریزه نمودن تجربیات و دانش موجود داخلی و خارجی برای ارتقاء عملکرد و نقش مناطق آزاد ایران در اقتصاد داخلی، بر نقش این مناطق در دست یابی به اهداف ایران ۱۴۰۴ و منشور اقتصاد مقاومتی صحه می گذارد.

به تعبیر دیگر با مدافعه در عملکرد مناطق آزاد جهان به خصوص در کشورهایی که در شرایط اقتصادی مشابه ایران قرار داشته و دارند؛ بی به این واقعیت می برمی که در تغییر وضعیت و رسیدن به جایگاه اقتصادی کنونی در این کشورها (چین، کره جنوبی، مالزی، سنگاپور، امارات و ...) مناطق آزاد نقش محوری ایفا نموده اند؛ همان نقشی که در اقتصاد ایران هنوز برای مناطق آزاد کشورمان ترسیم و تعیین نشده است.

بنابراین در چارچوب برنامه ششم و احکام دائمی برنامه های توسعه اقتصادی ایران می توان با پیشنهاد تأسیس چنین رشته ای به "شورای عالی انقلاب فرهنگی" جایگاه علمی مناطق آزاد ایران در حوزه های مختلف پیش گفته را ارتقاء بخشید، باشد از رهگذر تجربیات ایران الگوی جدیدی از مناطق آزاد در جهان را معرفی نمود.

در همین راستا واحدهای درسی ذیل بعنوان بخشی از واحدهای درسی مقطع کارشناسی ارشد مناطق آزاد پیشنهاد می شود:

- 1- تاریخچه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جهان.
- 2- تاریخچه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران.
- 3- نقش مناطق آزاد در توسعه کشورها (بررسی نمونه های موفق).
- 4- تأثیر و تأثر مناطق آزاد بر محدوده جغرافیایی، اقتصادی، گردشگری و... محلی، ملی و بین المللی.
- 5- مناطق آزاد و صنعت گردشگری.
- 6- مناطق آزاد و ترانزیت.
- 7- مناطق آزاد و صنعت (فرآوری کالا و صادرات مجدد).
- 8- الگوهای مدیریتی در مناطق آزاد.
- 9- مناطق آزاد و فرهنگ ملی، بین المللی در چارچوب ادبیات جهانی شدن.
- 10- مطالعات منطقه ای (شناخت مناطق آزادی که به عنوان حلقه ارتباطی کشورهای یک منطقه جغرافیایی، موجبات توسعه همکاری های منطقه ای شده و از طریق همگرامی منطقه ای، یک بلوک یا نهاد واحد اقتصادی منطقه ای در دوران جدید روابط بین الملل را تشکیل داده اند)
- 11- آشنایی با زبان و فرهنگ کشورهای همسایه ایران.

لازم به ذکر است رشتہ های روابط بین الملل و مطالعات منطقه ای، مدیریت و اقتصاد می توانند به عنوان رشتہ پیش نیاز در مقطع کارشناسی این رشتہ دانشگاهی به ایفای نقش بپردازنند.

** یادداشت از: مجید صیادنورد / کارشناس مناطق آزاد

